

Adolf Pizcueta i Fèlix Pizcueta: vinculació familiar i relacions ideològiques

[Adolf Pizcueta and Fèlix Pizcueta:
family ties and ideological relations]

SANTIAGO-ÀNDREU VALLÉS CASANOVES

Universitat de València

santiago.valles@uv.es

RESUM: En alguns estudis i treballs periodístics sobre el polític, periodista i promotor cultural i literari Adolf Pizcueta Alfonso (València, 1901-1989), s'havia especulat amb la possibilitat que tinguera relació de parentiu amb el també polític i periodista Fèlix Pizcueta Gallel (València, 1837-1890), un dels protagonistes més destacats de la Renaixença valenciana al segle XIX. Aquest estudi demostra documentalment que Fèlix Pizcueta era germà de Sebastià Pizcueta Gallel, avi patern d'Adolf Pizcueta, i que aquest mantingué al seu arxiu la memòria d'aquell avantpassat. Igualment es repassen les trajectòries de tots dos, tot posant l'accent en aquells trets polítics i ideològics que en alguna mesura els lligaren, per damunt dels anys transcorreguts entre la mort d'un i la naixença de l'altre.

PARAULES CLAU: Joan Arolas, Joaquim Rubió i Ors, Gaiter del Llobregat, *Roudor de Llobregat*, romanticisme, València, Barcelona, Escoles Pies

SUMMARY: In some studies and journalistic writings about the politician, journalist and promoter of culture and literature Adolf Pizcueta Alfonso (Valencia, 1901-1989), there has been speculation about the possibility that he was related to the politician and journalist Fèlix Pizcueta Gallel (Valencia, 1837-1890), one of the most prominent figures of the Valencian Renaissance in the 19th century. This study provides documentary evidence that Fèlix Pizcueta was the brother of Sebastià Pizcueta Gallel, Adolf Pizcueta's paternal grandfather, and that the latter kept the memory of that ancestor in his archive. It also reviews the careers of both men, emphasising the political and ideological traits that linked them to some extent, despite the years that passed between the death of one and the birth of the other.

KEYWORDS: Joan Arolas, Joaquim Rubió i Ors, Gaiter del Llobregat, *Roudor de Llobregat*, Romanticism, Valencia, Barcelona, Pious Schools in Valencia

Recepció: 04/02/2026. Acceptació: 25/03/2026. Publicació: 01/09/2026

De vegades s'havia especulat amb la possibilitat que el polític, periodista i promotor cultural Adolf Pizcueta Alfonso (València, 1901-1989) tinguera relació de parentiu amb el també polític i periodista Fèlix Pizcueta Gallel (València, 1837-1890), un dels protagonistes de la Renaixença valenciana al segle XIX. Era una hipòtesi que hem pogut confirmar, com ho desenvolupem en aquest article, i que en qualsevol cas no resultava del tot fantàsica.

El moviment valencianista inicial fou un fenomen numèricament tan migrat i geogràficament tan reduït que es poden citar, per via d'exemple, alguns casos semblants. Joaquim Reig Rodríguez (València 1896-Madrid 1989) era nebot de Joan Reig i Flores (n. a València el 1859, *ap.* Llobent: 1879 678-680), membre distingit de Lo Rat Penat i premiat als Jocs Florals. Teodor Llorente i Falcó (València 1869-1949), fill de Teodor Llorente i Olivares (València 1836-1911) no abandonà del tot les orientacions paternes. Manuel Sanchis Guarner (València 1911-1981) era fill d'un metge i amic de Llorente i nebot de Josep Sanchis Sivera (València 1867-1937), que l'influï notablement en els primers anys, ja que a més fou el seu tutor. Maximilià Thous i Llorens (València 1900-1957) era fill de Maximilià Thous i Orts (San Esteban de Pravia, Muros, Astúries, 1875 - València, 1947) i parent de Gaspar Thous i Orts (Benidorm 1836 - Filipines, 1891). I encara hi ha els tres germans Martínez Ferrando —Eduard (València 1883-1935), Daniel (València 1887-Palma de Mallorca 1953) i Jesús-Ernest (València 1891-1965), la comunitat d'interessos valencianistes dels quals ja fou posada posà en relleu per Joan Alcover el 1900, en el seu parlament com a mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat. O els també germans Duran i Tortajada —Miquel (València 1883-1947) i Enric (València 1895-1967), a més de Nicolau-Primitiu Gómez Serrano (Sueca 1877-València 1971) i Emili Gómez Nadal (València 1907-Valençó d'Agén 1994), que eren germans de pare. Aquests, entre altres exemples que s'hi podrien adduir. Tot i que el valencianisme dels Duran potser tingué en part a veure amb l'origen familiar i el parentiu amb els Duran de Sabadell, entre els quals, Manuel Folguera i Duran.

* Aquest article reproduceix, en part, l'epígraf homònim de la tesi doctoral «Política i periodisme en Adolf Pizcueta (1918-1923): llengua i construcció identitària al País Valencià», llegida el 21 de juny de 2024 en la Universitat de València.

Com es pot veure, en qualsevol cas, molts dels anomenats van viure sempre o bona part de la vida a València i això explicaria vinculacions entre ells que no és ara moment de resseguir.

En el curs de les meues recerques sobre Adolf Pizcueta vaig poder comprovar que l'especulació era certa. El nostre personatge, tan influent —de la manera més discreta durant una època— en el desenvolupament del valencianisme en el segle xx, nasqué a Xella (la Canal de Navarrés), el 25 de març de 1901. L'endemà del seu naixement, el noutat ja apareix inscrit en el Registre Civil amb el nom d'*Adolfo*, seguit de tres noms més: *Sebastián*, *Félix* i *José María*. Entre aquests quatre noms, ja figura el de Félix, que apunta la vinculació. Era la manera amb què el pare de Pizcueta, Francesc Pizcueta Carrión, homenatjava la memòria de Fèlix Pizcueta Gallel, germà del seu pare, que fou l'avi d'Adolf Pizcueta, Sebastià Pizcueta Gallel.

Adolf Pizcueta era, per tant, besnebot del periodista, polític, literat i primer president de Lo Rat Penat i referent de la Renaixença valenciana. A hores d'ara no resulta possible reconstruir en detall fins a quin punt aquesta relació de família pogué influir en ell, ja que onze anys —una distància relativament curta per a la transmissió de la memòria familiar a través dels supervivents— separaven el naixement de l'un, el més jove, i la defunció de l'altre, el més vell. Cal tenir en compte, en tot cas, que a través del seu pare, Adolf Pizcueta degué recollir en converses records i dades sobre el seu besoncle famós.

1. Fèlix Pizcueta

La primera caracterització biogràfica sobre la personalitat de Fèlix Pizcueta la dona un contemporani seu i estret col·laborador en la fundació de Lo Rat Penat, Constantí Llobart (2005 [1879]: 425-437), en el conegut inventari de figures valencianes il·lustres *Los fills de la Morta-Viva*. Aquesta semblança, la selecció d'alguns textos seus i l'anàlisi d'algunes de les seues intervencions més destacades al capdavant de Lo Rat Penat ens serviran de punt de partida per a tractar de confegir un perfil, el més complet possible, d'una de les figures més

destacades no solament de la Renaixença valenciana sinó de la política i del periodisme valencià del segle XIX.

En la configuració del perfil, tindrem en compte les diverses contribucions que, en els últims seixanta anys, han fet estudiosos de la història de la llengua i la literatura, com Antoni Igual Úbeda (1959), Manuel Sanchis Guarner (1967, 1977, 1982 [1968]), Vicent Simbor (1980, 1988a i 1988b), Ricard Blasco (1984, 1985a) o Rafael Roca (2001, 2004, 2005, 2007a, 2007b, 2010, 2011a, 2011b, 2012), i especialistes en l'estudi del valencianisme polític o la història del periodisme, com Alfons Cucó (1999 [1971]), Ferran Archilés (2007), Francesc Martínez Gallego (1994, 2005) o Enrique Bordería (2005).

El primer a constatar és que la projecció de Fèlix Pizcueta a la València del Nou-cents va ser molt destacada tant des del punt de vista polític com literari. Fèlix Pizcueta va nàixer al si d'una família d'«artesans acomodats» (Llombart, 2005 [1879]: 426) a València, el 20 de novembre de 1837, durant la regència de Maria Cristina de Borbó, coincidint amb l'acabament del que s'ha convingut a anomenar la Revolució Liberal i l'aprovació de la Constitució de 1837, que marcarà el pas de l'absolutisme a un sistema representatiu, arran del pacte entre progressistes i moderats.

Un repàs a la seua biografia ens pot ajudar a entendre la influència que el llegat de Fèlix Pizcueta pogué arribar a tenir en la vocació política i periodística del jove Adolf Pizcueta i en el seu interès per adquirir una cultura àmplia. La primera dada que podríem destacar és que Fèlix Pizcueta, a pesar de ser metge de carrera i de professió, acabà fent del periodisme, la literatura i la política les seues vertaderes ocupacions. En 1864 es va iniciar com a periodista polític en les pàgines del diari *Los Dos Reinos*, de la mà del polític i periodista José Peris i Valero (Martínez Gallego 1994: 39-40). Protagonitzà un paper central en la Revolució de 1868 a València, com a secretari de la primera diputació revolucionària.

Home de confiança de Peris i Valero, va viure durant un temps a Madrid com a assessor seu al Ministeri de la Governació i director del diari *La Nación* (Llombart 2005 [1879]: 427). En 1874, en ser separat del càrrec que ocupava a l'esmentat ministeri, retornà a València, on passà a formar part de la redacció

d'*El Mercantil Valenciano* i rellançà el setmanari valencià *Don Manuel*, hereu de la tradició periodística d'*El Mole* i del seu mentor, Josep Maria Bonilla. En el setmanari *Don Manuel*, una publicació crítica amb el liberalisme que seguí a la Revolució burgesa de 1868, Fèlix Pizcueta i Constantí Llombart hi col·laboraren escrivint en valencià (Martínez Gallego i Borderia 2005: 116-122).

Des de les pàgines d'*El Mercantil Valenciano*, Fèlix Pizcueta es prodigà en la publicació de novel·les centrades en esdeveniments notables de la història de València. Autor també d'obres poètiques de temàtica jocfloralesca, va ser premiat en diversos certàmens a Montpeller, Barcelona i València, fins que en 1878 va ser elegit primer president de Lo Rat Penat, càrrec que ocupà durant un any, fins a 1879 (Igual Úbeda (1959: 121).

A pesar del seu progressisme, Sanchis Guarner (1982 [1968]: 38) enquadra Fèlix Pizcueta en el sector del moderantisme polític de la Renaixença valenciana, «en tant que considerava la poesia i l'erudició regionals, com una mera efusió sentimental, un *hobby*», alhora que el situa com a membre del «patriciat urbà», responsable del «caràcter felibre, això és: enyoradís i apolític, és a dir, immobiliista» (1982 [1968]: 49) de Lo Rat Penat.

Sobre aquestes apreciacions, referendades per Alfons Cucó (1999 [1971]: 42-43) i Ricard Blasco (1984: 24-25), Rafael Roca (2007a: 71-72) ha advertit darrerament del perill de simplificació en què, segons ell, s'ha incorregut sovint¹ a l'hora de valorar positivament o negativament el sector progressista o conservador de la Renaixença valenciana, en funció d'apriorismes ideològics:

[...] als anys 70 o 80 del segle xx diversos estudiosos valencians venen la imatge que pràcticament tot el que havien fet Llorente i el seu cercle d'influències (els poetes «de guant») havia resultat negatiu per

1. Entre alguns dels casos concrets, Rafael Roca addueix el del professor Alfons Cucó (1999 [1971]: 43), qui, a parer seu, incorre en l'error de creure que els problemes que hagué d'afrontar el sector progressista de la Renaixença eren de caràcter privatiu: «[Cucó] argumentava que "Llombart es lamenta contínuament de les dificultats internes i de la intermitència de les realitzacions de la Renaixença". Però no queia en el compte que aquelles queixes i dificultats eren les mateixes que hi trobaven Llorente, Labaila, Pizcueta i tota la resta de ratpenatistes [...]» (Roca 2007: 72).

al renaixement literari valencià, mentre que el que havien fet Llobart i els altres (els «d'espardenya») era positiu.

De manera semblant al compromís polític que acabarà assumint Adolf Pizcueta respecte del seu besoncle, Fèlix Pizcueta havia tingut els seus ascendants polítics progressistes en el llegat de personalitats destacades de la vida pública valenciana. Deixeble del polític valencià del Partit Progressista i autor romàntic Cristòfor Pascual i Genís (1823-1881), Fèlix Pizcueta havia adquirit durant la segona meitat del segle XIX un gran protagonisme com a periodista i col·laborador de diverses publicacions periòdiques.²

2. La fundació de Lo Rat Penat

A més d'aquesta doble condició de periodista i polític, Fèlix Pizcueta s'havia donat a conèixer també per la seua faceta d'orador, amb un important nombre de discursos sobre temes històrics i filològics valencians.³ Potser, entre tots, un dels més coneguts, pel que respecta a la fixació de la seua posició davant del redreçament valencianista, fou el protagonitzat amb motiu de la cloenda de l'acte de la fundació de Lo Rat Penat el 31 de juliol de 1878, el discurs inaugural del

2. Durant el temps que estigué en la redacció d'*El Mercantil Valenciano*, van tenir molt de renom moltes novel·les seues publicades per entregues, algunes d'aquestes inspirades en la història de la ciutat de València i esdeveniments històrics destacats, com ara *En la maroma*, *Gabriela*, *El Administrador de la Baronesa*, *Un estudiante de 1808*, *Memorias de un ciego*, *Historia de una volatinera* [sic], *El robo de la judería*, *Historia de un reo de muerte*, 1812, *Centelles y Vilaraguts*, *Vida íntima*, *La mejor nobleza*, *El crítico y la cantante*, *El Violinista*, *El médico del lugar*, *La heroína del amor*, *La ilusión de un artista*, *Las mariposas* o *El último roder*. Entre el gran cabal d'obres seues, hi figuren també un nombre important de relats breus, contes i crítiques literàries i dramàtiques (Llobart 1879: 427-428).

3. «Seus foren també lo discurs inaugural del curs 1877 á 1878 en l'Ateneu Casino Obrer, y els pronunciats en les sessions apolegètiques de Lo Rat Penat, en honor d'En Vicent Boix, En Tomás Villarroya y en Cristofol Pascual y Genís, son amich carinyós y mestre, com així mateix els pronunciats en aquesta última citada corporació, ú *Sobre lo llenguaje qu'es més á propòsit pera la poesia épica llemosina, si l'arcaich ó lo vulgar*, y altre *Sobre les diferencies entre l'esperit de les Comunitats de Castella y de les Germanies de Valencia*, en los que demostrà lo Sr. Pizcueta sos extensos coneiximents històrichs y filològichs. Numeroses son les ocasions en que nostre orador té provat poseir una de les més fecundes y brillants imaginacions que huí s'admiran en Valencia» (Llobart 2005 [1879]: 436).

qual anà a càrrec de Constantí Llombart, amb les col·laboracions de Teodor Llorente, Cristòfor Pascual i Genís, Víctor Iranzo, Josep Arroyo, Ricard Cester, Ramon Lladró, Josep Sanmartín, Rafael Ferrer i Bigné, Joaquim Balader i Jacint Labaila.

Aquesta intervenció, que li correspongué en últim terme per raó del seu càrrec com a president de Lo Rat Penat, anava adreçada a temperar la susceptibilitat que entre el públic assistent havia suscitat el poema «¡Desperta, València hermosa!» de Ricard Cester, que portava implícita una crida a la convergència de valencians, catalans i mallorquins a la recerca d'una unitat llemosinista (Igual 1959: 51; Sanchis 1977: 56-57; Simbor 1988a: 26). Aleshores, Fèlix Pizcueta, influït per la pressió de l'ambient polític dominant (simbolitzat en la sumptuositat de l'edifici que l'Ajuntament havia cedit per a la celebració d'aquell acte i en l'omnipresència de la plana major d'autoritats civils, militars i eclesiàstiques assistents),⁴ es va veure en l'obligació de declarar públicament el caràcter apolític del moviment literari renaixent i la seua desvinculació de qualsevol altra pretensió identitària que poguera anar més enllà de l'exaltació de la cultura pròpia:

Tal vegada crega algú que la creació d'esta Societat [Lo Rat Penat] obedixca quan manco á alguna mira d'exclusivisme provincial y quant més a alguna idea separatista i que dech concentrar en lo meu pit los sentiments de mes dignes companys, tinch que declarar así [*sic*], que ans que tot som fills y amants de la noble terra espanyola; que no resucitem glories del antich Realme valencià, més que per tenir lo goig de que no s'obliden [*sic*] i es perguen, com la sehua llengua, en l'oscuritat del temps (Llombart, 1878: 85-86).

Per a entendre bé el perquè del to exculpatori de la intervenció de Fèlix Pizcueta, no hi ha res millor que parar atenció a la detallada crònica novel·lada que d'aquell acte va fer un segle després l'historiador Antoni Igual Úbeda (1959: 49-50), que, pel seu interès, reproduïm *in extenso*:

4. Igual Úbeda 1959: 49-50.

[...] calia donar solemnitat, publicitat a l'esdeveniment, i amb la col·laboració de les autoritats, especialment de l'Ajuntament de la Ciutat, es va organitzar —es va improvisar— un esplendorós acte.

[...] L'Ajuntament els va prestar el pavelló que tenia al passeig de l'Alameda, on es plantava la fira, i es va fixar la darrera nit d'ella, el 31 de juliol, per celebrar l'acte fundacional de «Lo Rat Penat». Aquell pavelló de fusta de l'Ajuntament, veritablement monumental i grandios, era d'un estil arquitectònic indefinible, amb estranyes reminiscències orientals de temple siamés i arbitrària decoració policroma. [...] Aquell públic invitat, que bé es pot dir que era tota València, la València burgesa [...] desconeixia concretament l'assumpte de què es tractava, i estava disposat a presenciar-lo com a un acte dels darrers de la fira, amb un actitud amable, però frívola.

Al toc solemni de timbals i trompetes, va ocupar un ampli estrat la comitiva d'autoritats civils, militars i eclesiàstiques, l'Ajuntament en corporació, macers, i tot l'estol de rat-penatistes i cavallers invitats. Enllà baix, al passeig de l'Alameda, entre soroll i empentes, la gent popular s'esbargia bevent orxata de xufes o menjussant panolles de dacs, completament despreocupada del que estava passant la pavelló «dels senyorets».

Quan es feu un relatiu silenci a la gran sala del pavelló, i després d'una curta sinfonia, es va veure avançar a un cavaller de negre, el senyor Granda, que es posà a llegir un discurs d'exaltació de la llengua llemosina escrit per Llombart. [...] Per a una gran majoria, el fet de parlar en valencià vestit de frac i no de camperol semblava una excentricitat que sols podia tolerar-se en una nit de festa i de bon humor com era aquella. [...] Després llegiren llurs composicions diversos poetes, Teodor Llorente, Pascual i Genís i Víctor Iranzo i Simón [...] Però, de sobte, quan Ricard Cester va llegir la seua composició titulada «¡Desperta, València hermosa!», el públic anà sentint-se inquiet.

Per fortuna, hi era un gran orador i un gran polític, Feliu Pizcueta, que, com a president de «Lo Rat Penat», tancà l'acte fent veure que aquell naixent organisme desitjava l'exaltació de la història i la llengua de València, però no podia significar, com alguns erròniament pogueren creure, cap menyspreu a la unitat d'Espanya. Les paraules de

Feliu Pizcueta i la *Cançó del Rat-Penat*, de Llombart i el mestre Penella, entonada per la massa coral de la [sic] Escola d'Artesans, donaren a la sessió un final magnífic. Tothom va abandonar el pavelló municipal amb la convicció d'haver passat una vetlada molt distreta. Sols per a uns quants va tenir aquella clara nit de juliol la significació d'una de les jornades més decisives de la història del recobriment cultural valencià, pedra angular d'un esdevenidor ben sadoll de possibilitats.

La fastuositat d'aquell acte, qualificada per Sanchis Guarner (1977: 55-56) com una «festa literàrio-mundana», ha estat també referida per Vicent Simbor (1988a: 26-27) a l'hora de fer valdre el paper d'home pont que Fèlix Pizcueta podria haver exercit entre el sector progressista i conservador de la Renaixença:

[...] Fèlix Pizcueta, l'únic membre progressista del primer període de maduresa [de Lo Rat Penat], es va creure en la necessitat de desautoritzar aquest vague missatge nacionalista [referint-se al poema de Ricard Cester] per tal de tranquil·litzar els ànims de tot aquell públic burgès —l'únic que assistí en aquell sumptuós pavelló municipal—, que després dels aldarulls recents iniciats el 1868 veia amb tremolor un reconegut maçó i republicà, Constantí Llombart, al front d'una institució on els seus deixebles i companys s'atrevien a afirmar públicament la necessitat d'un retorn a una inextricable lluita contra Castella en defensa d'una preocupant «illa d'Oc». No, no s'esperaven aquells ensurts per part del senyor Llorente i de les seues dèries llemosinistes. I Fèlix Pizcueta, l'home que podia haver servit de pont entre tots dos sectors de la Renaixença, demostrà [...] que en última instància el guanyava la precaució.

3. La defensa de la llengua i del federalisme

Sis anys després d'aquella intervenció, Fèlix Pizcueta tornà de nou a tenir un protagonisme destacat en aquesta actuació d'intermediació, que, en certa ma-

nera, podem dir que avança el paper d'home de consens que al llarg de la seua vida acabaria encarnant Adolf Pizcueta al si del valencianisme. En aquesta ocasió, amb motiu de la inauguració del curs acadèmic de Lo Rat Penat, en 1884. Coincidint amb la segona etapa de la seua presidència al capdavant de la *societat d'aymadors*, Fèlix Pizcueta tractà d'intervenir públicament per a respondre a les mateixes acusacions de què havia sigut objecte temps enrere Lo Rat Penat, amb la llengua i la unitat de l'Estat com a objecte de les crítiques:

[...] haureu de permetrerme que destruïxca un error en que molts han incurrit en dany de nostra Societat també. Creuen ó manifesten creuer que som enemichs que volem resucitar una llengua pera servirse d'ella en tots los moments de la vida [...]

[...] per qué no pugam ser *bilingües* com foren nostres majors, ab una llengua oficial, digamho aixís, pera nostres relacions ab lo gran estat, pera als negocis, pera nostres germans d'altres regions, y ab un altra, com armonia del ánima, pera la intimitat de la vida doméstica, pera les coses del cor, pera l'expressió dels afectes més poderosos per ser mes intims. ¿Creeu que la llengua ésta [el valencià] habia de perjudicar al progressiu desenvolup de la qu'emplea com à llengua comú la gran pàtria espanyola? No ho cregau, senyors. En esta campanya de lo renaiximent está notantse un fenomeno estrany, digne de cridar l'atenció dels homens pensadors. Los escriptors gallegos, catalans, mallorquins, valencians, los escriptors de totes eixes provincies entusiastes per aquell moviment y que més á éll han contribuït, son precisament els que ab més puritat y galanura parlen y escriuen en a magestuosa llengua castellana [...]

Lo coneiximent y l'us de dues llengues, puix, llunt de ser un inconvenient, es una ventaja; llunt de perjudicarse la una al altra, se sostenen y robustixen ab mútua protecció.

Ja veeu, senyors, com per nengún cap, baix titol nengú, som mereixedors á eixe dictat d'oscurantisme de que se nos taja injustament. No tornem la vista á lo pasat sino pera recullir entre ses amontonades runes, aquells elements que poden servir encara de materia en lo esdevinidor pera l'edifici majestuós del progrés. (Pizcueta Gallel 1885: 12)

Si bé des d'un punt de vista actual aquest plantejament respondria més aviat a una visió diglòssica del que és el bilingüisme en un sentit estricte, tal com l'entendrien sociòlegs del llenguatge com Joshua Fishman, el ben cert és que era molt avançat per al moment històric en què va ser fet. Juntament amb la llengua, l'acusació de posar en perill la unitat de l'Estat, tornava a ser, després de sis anys, el comú denominador dels sectors que posaven en entredit l'orientació que volia donar-se a Lo Rat Penat.

Per aquest motiu, una vegada més, Fèlix Pizcueta es veu amb l'obligació de respondre-hi amb un to semblant al que havia mantingut en la seua primera compareixença com a president de Lo Rat Penat, en 1879, tot i que ara no amb una intencionalitat exculpatòria, sinó de refermament en la convicció d'una visió del valencianisme de tall progressista:

Altra falsa acusació que se nos ha dirigit y á la que repetides voltes y en actes tan solemnes com lo present ham contestat d'una manera molt victoriosa, es la de supondremos enemichs d'eixa unitat nacional á força de tan heróichs sacrificis alcançada. [...] La unitat nacional en lo qu'al Estat se referix, es de tot punt indiscutible pera nosaltres; la nació realçant lo dret deu ser per necessitat una monótona é inflexible línea dreta; pero aixís com la vida general es l'armonia dels órguens y de les funcions, aixís la vida de la nació consistíx y estriba en eixa armonía que resulta del lliure eixercíci de totes les aptituts intellectuals y morals [...] Volem, puix, la unitat, pero no eixa uniformitat abrumadora del convent ó del quartel, ahon la espontaneïtat resta sense forces y la iniciativa morta als peus de les imposicions.

[...] Aspirem, puix, á que se deixe fer, *lessez faire*, á cada element dels que formen la nació hispana, en tot alló qu'al dret no se referixca, segons ses aptituts y ses condicions especials d'activitat; volém algo més que la descentralizació administrativa, pero que no ha de aplegar enjamay al fraccionament destruidor de la pátria comú; volem, en fi, y pera sintetitzar les nostres aspiracions en un sol mot, la gran unitat que resulta de una poderosa y armónica varietat. (Pizcueta Gallel 1885: 13)

No cal dir que, a més de progressista, aquesta justificació era deutora, tal com la que hem vist de 1879, d'un evident rerefons federalista, no en el sentit d'un federalisme maximalista a la manera de Valentí Almirall, sinó en la línia de la tradició del federalisme valencià d'on provenia el mateix Constantí Llombart, i que en cap cas comportava cap trencament amb la identitat espanyola (Archilés 2007: 508-509). Cite precisament aquestes dues tradicions federalistes, perquè convergeixen en el cabal de corrents de pensament identitari que conformà la realització de l'ideal polític d'Adolf Pizcueta.

Al marge de la intenció conciliadora per part de Fèlix Pizcueta, el que ens interessa d'aquestes dues manifestacions és el seu caràcter modern per al moment en què foren fetes i la seua importància com a drecera inconscient del que Ricard Blasco (1985: 27) ha descrit com «la línia d'una escola del valencianisme polític contemporani». Efectivament, per damunt de qualsevol altra consideració, els fragments dels dos discursos que aportem són, des d'una dialèctica identitària, dues fites fonamentals a l'hora de perfilar la genealogia valencianista de Pizcueta.

Estudiant i interpretant la ideologia de Pizcueta, es pot situar aquells discursos dins d'un eix diacrònic del valencianisme en general que permet entendre, a la distància d'un temps i en altres circumstàncies històriques, una clara vinculació entre posicions defensades per Adolf Pizcueta i les que havia representat el seu avantpassat valencianista.

4. La confluència de dues tradicions valencianistes

Si bé Adolf Pizcueta mantingué sovint una posició crítica davant del valencianisme de Lo Rat Penat, particularment abans de la guerra d'Espanya (1936-1939) —després, sens dubte, ajudà al patrocini dels cursos de llengua fundats pel seu gran amic Carles Salvador—, no és menys cert que les diferents posicions de Fèlix Pizcueta i Adolf Pizcueta quant al valencianisme se'ns presenten, des de la perspectiva del temps transcorregut, de tot punt comprensibles, si pensem en

les circumstàncies i el context diferents en què van viure. Tant l'un com l'altre van haver d'acomodar-se als condicionants del seu temps, avantposant sempre el pragmatisme d'una acció conjunta i efectiva a la posició irreductible d'una postura que abocara irremeiablement al dissens i, per tant, a la divisió del valencianisme.

No tenir en compte aquests condicionants ens podria fer caure en la temptació d'arribar a conclusions precipitades sobre la base de comparacions que, pel fet de ser extemporànies, quedarien completament invalidades. Ni el context històric que van viure Fèlix Pizcueta i Adolf Pizcueta van ser els mateixos ni tampoc l'activitat de Lo Rat Penat, tal com podem comprovar en moments històrics clau com 1915, 1918 i 1930, en què les circumstàncies polítiques propiciaren un major acostament entre valencians i catalans arran sobretot de les visites de Pompeu Fabra a València.⁵

5. El llegat doctrinal de Fèlix Pizcueta

Entre l'època en què Fèlix Pizcueta pronuncià aquells dos discursos —el primer en 1879, en qualitat de president fundador de Lo Rat Penat, i el segon en 1884, amb motiu de l'obertura del curs acadèmic de l'esmentada societat— i l'època en què Adolf Pizcueta inicià la seua trajectòria com a home públic al si del redreçament valencianista, s'hi escolen quatre dècades.

En aquesta diferència de vora quaranta anys, la realitat que va viure Adolf Pizcueta poc o gens tindrà a veure amb la que havia viscut Fèlix Pizcueta. Si bé políticament podem dir que la societat de començament del segle xx era hereva encara del règim de la Restauració, la València d'aleshores deixava ja escletxes a través de les quals ataüllar un valencianisme polític naixent en consonància amb el moviment de reivindicació identitària de Catalunya.

5. Quant a la relació de Pompeu Fabra amb els intel·lectuals valencians, vegeu la gènesi que en fa Antoni Ferrando (2019 [2018]: 79-128) a través de l'estudi del seguiment i del significat de les quatre visites que aquest va fer a València entre 1915 i 1937.

Com a prova evident de l'empremta que Fèlix Pizcueta degué deixar en Adolf Pizcueta, n'és testimoni el seu arxiu personal. De l'exhumació de la documentació relativa a Fèlix Pizcueta, hem pogut constatar que l'interés de Pizcueta per conèixer dades, aspectes i circumstàncies del llegat del seu besoncle va ser una tònica dominant al llarg de tota la seua vida; si bé no explicitat d'una manera pública, sí privadament, amb la recopilació d'articles i referències publicades sobre la persona de Fèlix Pizcueta.

Entre aquestes referències, n'hem localitzat una de ben valuosa per al cas que ens ocupa, un exemplar incomplet de la publicació republicana coalicionista *¡Desperta-Ferro!*,⁶ en la qual un contemporani seu —que no hem pogut identificar per la manca de la primera pàgina d'aquesta publicació— feia un retrat de la repercussió del llegat de Fèlix Pizcueta en la València finisecular del segle XIX:

Los salones de la antigua Tertulia Progresista aun conservan los ecos de su arrebatadora palabra; en el Ateneo se escuchan todavía brillantes conceptos de Pizcueta; Lo Rat Penat recuerda la necrología de Pascual y Genís, y de Beneito y Coll; el teatro Apolo nos recuerda su discurso en el *meeting* del [18]88, y el pueblo valenciano no puede olvidar el patriótico y levantado discurso que pronunció en la plaza de la Reina, cuando el pabellón nacional era ultrajado en Las Carolinas. Y á pesar de tantos títulos, de tantas extraordinarias aptitudes, de tan múltiples manifestaciones, en ninguna de ellas encontramos al verdadero Pizcueta; Pizcueta fué génio en muchas esferas, pero lo fué de primer orden como poeta lírico.

De la plegada de Querol, Llorente, Blasco, Yago y otros valencianos, Pizcueta descolló sobre todos y todos lo proclamaban el primer poeta lírico de Valencia.

Su oda a las Razas Latinas, su improvisación á Cervantes, su oda al progreso, su himno á la Libertad, su poesía á la Paz y su himno á la

6 [Sense títol] *¡Desperta-Ferro!* (24-VIII-1890), p. 2.

Virgen, pueden figurar entre las más notables poesías españolas y pasarán á la posteridad como verdaderos modelos literarios.

¿Qué significan los premios para Pizcueta? Nada, y no obstante era tan modesto, que con frecuencia tomaba parte en certámenes públicos. «La llegenda del Roser» le valió el honroso premio de la Flor natural en los Jochs Florals de 1880.

Su parangón entre la clase obrera del pasado siglo y del actual, mereció el premio que el sr. Polanco, gobernador de Valencia, ofreció en el certamen de la Escuela de Artesanos en 1889.

¿Qué más podía ser, ni qué más podía valer Pizcueta?

Ha vivido como poeta, como hombre honrado, como cariñoso amigo; no deja en este mundo odios, ni rivalidades, ni enemigos, ni recuerdos tristes; á todos amaba, y todos le amábamos; lloraba la pérdida de cualquier amigo como Valencia entera llorará constantemente la suya. Pizcueta ha muerto, porque ya no estrecharemos su mano, porque ya no oiremos su voz, porque ya no contemplaremos su respetable figura; pero Pizcueta vive y vivirá siempre, porque el génio es inmortal y porque no será un buen valenciano quien lo olvide.

¡Loor eterno á una gloria valenciana! ¡Loor eterno á Pizcueta!

D'aquesta evocació de la personalitat de Fèlix Pizcueta, n'hi ha dos versants que ens poden aportar algunes dades quant a l'ascendència que aquest pogué tenir sobre el jove Pizcueta. Des d'un punt de vista públic, per la seua filiació progressista i el seu compromís amb la defensa de la llengua i la cultura nostrades, com a signes inequívocs d'una vocació valencianista, i, des d'un punt de vista més personal, per un tarannà conciliador i discret, que el porta a avantposar, per damunt de qualsevol interès personalista, l'ideal valencianista com una mena de sublimació de l'idealisme romàntic. Independentment que es tracte de paral·lelismes, que exigirien d'una investigació *ad hoc*, el que sí que podem dir d'entrada és que resulten reveladors de trets recognoscibles en aspectes concrets de la personalitat d'Adolf Pizcueta.

6. Una passió compartida entre el periodisme i la política

En la documentació que Pizcueta guardava del seu besoncle⁷ hem trobat retalls de premsa que evoquen la figura del Fèlix Pizcueta polític, periodista i home de lletres, com ara el que publicà Teodor Llorente Falcó el 10 de maig de 1947, sota el títol «Los republicanos del año 1885»,⁸ des de la secció «Memorias de un Setentón» del diari *Las Provincias*,⁹ o la nota necrològica de 1873, que aquest mateix diari reproduïx l'1 de gener de 1948, en complir-se el 75é aniversari de la mort del pare de Fèlix Pizcueta. Més que pel recordatori en si, aquesta necrològica ens és d'una gran ajuda per a constatar que la filiació política progressista dels Pizcueta era un compromís que els venia de nissaga:

Ha fallecido, tras la corta enfermedad, el inspector de Orden Público de esta ciudad, señor Pizcueta. Ayer fué conducido su cadáver al cementerio, acompañándole una comisión de Veteranos de la Libertad. El señor Pizcueta, persona muy apreciada en el círculo de sus relaciones, era padre del conocido literato de este nombre.¹⁰

Com una transposició d'un interès creixent, Adolf Pizcueta guardava també altres articles publicats posteriorment, centrats a fer un retrat de la personalitat de Fèlix Pizcueta, com ara el publicat pel diari *Levante* el dimarts 20 d'agost de 1968, titulat genèricament «Fèlix Pizcueta», a cura de l'advocat i notari Enrique Taulet.¹¹ Més enllà de l'interès del contingut d'aquest article

7. Integrada per retalls de premsa, targetes postals i una carta manuscrita, es conserva majoritàriament en l'arxiu personal que Pizcueta lliurà parcialment, en 1985, a la Biblioteca Valenciana, juntament amb la donació de la seua biblioteca.

8. T. Llorente Falcó [*Memorias de un Setentón*], «Los republicanos del año 1885» [AAP, caixa 4, carpeta «F. Pizcueta», BV].

9. Amb el títol *De mi Valencia de otros tiempos. Memorias de un setentón* (editorial F. Doménech), aquesta mena de memòries per entregues seran recopilades en un total de sis volums, publicats entre 1942 i 1948.

10. [Necrològica], *Las Provincias* (1-I-1948) [AAP, caixa 4, carpeta «F. Pizcueta», BV].

11. E. Taulet [De Martes a Martes] «Felix Pizcueta», *Levante* (20-VIII-1968) [AAP, caixa 4, carpeta «F. Pizcueta», BV].

—la font documental del qual continua sent la ressenya biogràfica de Llombart en *Los fills de la Morta-Viva*— la referència al seu autor ens és especialment pertinent pel to de la carta¹² que li remet a Pizcueta el mateix dia en què es publica l'article, com un gest de reconeixement de la personalitat de Fèlix Pizcueta en la persona del seu besnebot Adolf Pizcueta:

Enrique Taulet
Abogado y Notario
Plaza del Caudillo, 29
Valencia-2
20 de ag. de 1968
Sr. Adolfo Pizcueta
Valencia

Teléfono 21 62 04

Mi querido amigo: Hoy publico en *Levante* una crónica con el título «Felix Pizcueta». El simple detalle de llevar su apellido me induce a enviarle el artículo, ya que los méritos y virtudes, paralelos a los suyos, parecen patrimonio del apellido Pizcueta.
Un abrazo de su buen amigo

L'interés de Pizcueta pel seu besoncle el portà, en la dècada dels setanta, a recopilar noves ressenyes biogràfiques que sobre ell es difongueren de tant en tant en *Las Provincias*, com ara la publicada al juliol de 1974 en la secció «Calles y Plazas de Valencia»,¹³ amb la intenció de caracteritzar cadascun dels personatges de la història de València que donaven nom als seus carrers, i la publicada el 10 de setembre de 1975, sota l'epígraf «Hijos de Valencia».¹⁴

Se'ns revela així un àvid lector, que, desvetlat per la descoberta del llegat dels prohoms del valencianisme, anirà prenent consciència de la seua pròpia

12. Carta manuscrita d'Enrique Taulet a Adolf Pizcueta, de 20 d'agost de 1968, conservada en la Biblioteca Valenciana [AAP, caixa 4, carpeta «F. Pizcueta», BV].

13. [Calles y Plazas de Valencia] «Felix Pizcueta», *Las Provincias* (VII-1970) [Arxiu Rosalía Pizcueta (ARP)].*

14. «Felix Pizcueta Gallel», *Las Provincias* (10-IX-1975) [AAP, caixa 4, carpeta «F. Pizcueta», BV].

identitat. Alhora que madura personalment, el jove Pizcueta es proveeix d'un pòsit de coneixements que li aportà les claus interpretatives del seu compromís identitari. Llavors, convençut que hi té alguna cosa a dir, passa a ser subjecte actiu d'un moviment valencianista que d'ençà del famós discurs de Faustí Barberà¹⁵ en 1902, *De regionalisme y valentinicultura* (Barberà Martí 1910) fins a l'Acte d'Afirmació Valencianista de 1914, havia anat posant les bases d'un valencianisme polític naixent (Cucó 1999 [1971]).

Seduït per la mateixa esperança que aquest moviment tractava de crear entre una part de la joventut del moment i amb el reforç dels cercles d'amistat amb qui compartia l'expressió d'un mateix ideal, el jove Pizcueta, amb tan sols dèsset anys, es decideix a ser part activa d'un redreçament valencianista que, per primera vegada en la història, s'enfrontava al desafiament de crear, per fi, un partit valencianista enfront de la política sucursalista de republicans i conservadors de la València d'aleshores.

Bibliografia

- ARCHILÉS, F. (2007): «La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional», *Anuari Verdaguer*, 15, p. 483-519.
- (2021): «La història del valencianisme polític, encara», pròleg a Santiago Ferrandis, *Faustí Barberà. Els orígens del valencianisme polític*, Catarroja, Perifèric Edicions, p. 13-17.
- BLASCO, R. (1984): *Estudis sobre la literatura del País Valencià (1859-1936)*, l'Alcúdia, Edicions de l'Ajuntament de l'Alcúdia/Institut de Filologia Valenciana.
- (1985): *Constantí Llombart i «Lo Rat Penat»*, *periódich lliterari quincenal (1884-1885)*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- CUCÓ, A. (1995), (1999 [1971]): *El valencianisme polític 1874-1939*, Catarroja/Barcelona, Afers.
- FERRANDO, A. (2019 [2018]): *Fabra, Moll i Sanchis Guarner* (2a ed. rev. i amb índex de noms), València, PUV.

15. Quant a la caracterització de la personalitat i la trajectòria mèdica i valencianista de Faustí Barberà, vegeu-ne l'estudi de Santiago Ferrandis Valero (2021), en el qual tracta de reconstruir aquesta figura clau en «la politització del discurs sobre la identitat valenciana», en consonància amb els moviments regionalistes europeus del tombant del segle XIX (Archilés, 2021: 16).

- FERRANDIS VALERO, S. (2021): *Faustí Barberà. Els orígens del valencianisme polític*, Catarroja, Perifèric Edicions.
- IGUAL ÚBEDA, A. (1959): *Història de «Lo Rat Penat»*, València, Ajuntament de València.
- LLOMBART, C. (2005) [1879], (ed. facsímil): *Los fills de la morta viva (Apunts bio-bliogràfics pera la historia del renaiximent lliterari llemosí)*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- MARTÍNEZ GALLEGU, F. A. (1994): *Prensa y partido en el progresismo valenciano: José Peris y Valero (1821-1876)*, València, Ateneu de Periodistes.
- MARTÍNEZ GALLEGU, F. A. & BORDERIA, E. (2005): «Llombart als papers periòdics: històries d'un liberal a la xàquera vella», en Escartí, V. J. R. & R. Roca (eds.) *Constantí Llombart i el seu temps*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 111-135.
- PIZCUETA, F. (1985 [1885]): «Discurs llegit per lo president en Félix Pizcueta Gallel, croniste de Valencia», *Lo Rat Penat. Periódich Lliterari Quincenal*, 2, any I, p. 11-14 [ed. facsímil a cura de R. Blasco (1985)].
- ROCA RICART, R. (2001) (ed.): *Escrips polítics 1866-1908. Teodor Llorente Olivares*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (2004): *Teodor Llorente, el darrer patriarca*, Alzira, Bromera.
- (2005): «Les relacions entre Teodor Llorente i Constantí Llombart», en V. J. ESCARTÍ i R. ROCA (eds.) *Constantí Llombart i el seu temps*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 78-109.
- (2007a): *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- (2007b): *Teodor Llorente i la renaixença valenciana*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (2010): «Una mirada nova a la Renaixença valenciana», en M. LANUSSE *et alii* (eds.) *Vida amunt i nacions amunt*, València, Universitat de València, p. 273-287.
- (2011a): *El valencianisme de la Renaixença*, Alzira, Bromera.
- (2011b): *Teodor Llorente, patriarca de la Renaixença*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2012): «La posteritat de Teodor Llorente», en R. ROCA (ed.) *Teodor Llorente, cent anys després*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- SANCHIS GUARNER, M. (1967): *La llengua dels valencians*, València, Lavínia.
- (1977): *El sector progressista de la Renaixença valenciana*, València, Universitat de València.
- (1982 [1968]): *Renaixença al País Valencià*, València, Eliseu Climent Editor.
- SIMBOR, V. (1980): *Els orígens de la Renaixença Valenciana*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- (1988a): «La Renaixença al País Valencià», *Caplletra*, 4 (primavera), p. 9-41.
- (1988b): *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*, València, Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ALICIA ARCÍS VILLANUEVA
Muixeranga (2026)
Tècnica mixta